

Het was zo'n goed idee

Doelgericht, ruimte voor ondernemerschap, individuele verantwoordelijkheid: Minas was zo'n mooi systeem, zeker voor de melkveehouderij. Misschien wel te mooi, want in Brussel willen ze er definitief niet aan.

Ondanks aansprekende resultaten van onder meer de deelnemers aan Koeien & Kansen en proefbedrijf De Marke. Die resultaten zijn in Brussel intensief uitgevent, maar op strikt juridische gronden is een streep gezet door het Nederlandse systeem. Dat is erg frustrerend voor alle boeren, onderzoekers en beleidsmakers die hier de afgelopen jaren hard aan hebben gewerkt en hun nek uitstaken. Vooral als de inhoudelijke tegenargumenten rammelen of geheel achterwege blijven.

Efficiëntieverbetering als weg naar een schoner milieu. Meer verdienen en minder vervuilen. We hebben bewezen dat het kan. Toch moeten we nu verder op een spoor van minder produceren en een dubieus milieuresultaat. De onbenulligheid heeft het gewonnen van de intelligentie. In plaats van het bedrijfsmanagement verbeteren gaan we staarten tellen. En of de administratieve lasten minder zullen worden, is nog zeer de vraag.

Toch heeft omzien in wrok weinig zin. Een ondernemer kijkt vooruit en speurt naar nieuwe mogelijkheden. Dat gaan we ook doen met Koeien & Kansen. We ronden de eerste fase van het project dit jaar af met een integrale analyse van de resultaten en ervaringen van de zeventien deelnemende bedrijven. Deze bedrijven zijn de afgelopen vier jaar groter, intensiever, rendabeler én schoner geworden, met meer aandacht voor natuur en landschap. Zeventien sprekende illustraties van duurzame, toekomstgerichte melkveehouderij.

Beter voeren

Dit najaar is de cursus 'Beter Voeren' van start gegaan, als vervolg op de succesvolle cursus 'Mineraal Totaal'. Ruim vierhonderd melkveehouders (dertig groepen) hebben hieraan deelgenomen. Ze waren vol lof over de cursus en veel deelnemers hadden belangstelling voor een vervolgcursus. Deze wens wordt gehonoreerd met de cursus 'Beter voeren', een praktijkgerichte cursus van één dag over moderne voeding. Een compacte cursus met veel diepgang. De dag vindt plaats op een bedrijf dat deelneemt aan Koeien & Kansen. De deelnemers treden op als ervaringsdeskundigen.

Het programma bevat de volgende ingrediënten:

- Bedrijfspresentatie door een Koeien & Kansen-deelnemer
- Rondgang over het bedrijf, inclusief toelichting over voeding.
- Lunch
- Presentatie van kengetallen van cursusdeelnemers
- Groepsgewijze presentatie van bedrijfsdoelen, actieplannen en streefwaarden per bedrijf.

Sssssttt, stiltegebied!

Sssssttt, stiltegebied! Het Sint-Anthonisbos in de Peel vraagt om rust. Niettemin opende de wethouder van Sint-Anthonis hier op vrijdag 12 september 2003 op feestelijke wijze een enclave vlakbij het bedrijf van Koeien & Kansen-deelnemers Jos en Margret de Kleijne. De enclave, nu nog met mais, krijgt een nieuwe bestemming met milieuvriendelijke graslanden en graanteelt, extra natuurelementen, een wandelpad en een uitkijkpunt. Aan de nieuwe bestemming ging een uitgebreide kavelruil vooraf. Bij het inrichtingsplan zijn ook het Brabants Landschap en Staatsbosbeheer betrokken. Jos en Margret de Kleijne gaan een aangrenzende schapenwei van Staatsbosbeheer beheren. Waarschijnlijk krijgen zij nog dit jaar een groot deel van de enclave in pacht of eigendom.

Minas is niet meer.

Het plan voor een vervolg staat inmiddels in de steigers. De intenties blijven ongewijzigd. We willen mogelijkheden blijven verkennen, bewijzen wat wel en niet kan, communiceren met iedereen die interesse heeft, en een bron van inspiratie zijn voor sectorgenoten. Er is toekomst voor de melkveehouderij in het dichtbevolkte, drukke en veeleisende Nederland. Koeien & Kansen gaat ook in 2004 helpen deze toekomst vorm te geven.

Carel de Vries,
projectleider

Heeft u interesse voor de cursus 'Beter voeren'?
Bel met Barend Meerkerk van DLV, telefoon: (06) 53 67 01 43.

Verschillen in ammoniakemissie

Een slechte stikstof- en eiwitbenutting resulteert in een hoog ureumgehalte in de melk en een hoge ureumuitscheiding via de urine. Dit leidt weer tot een hoge ammoniakemissie. Op Koeien & Kansen-bedrijven is onderzoek gestart naar de stalemissie van ammoniak en er is gezocht naar een verklaring van verschillen door het melkureumgehalte.

Bij eerder onderzoek in één stal is aangetoond dat de ammoniakemissie met circa 44 procent daalt bij een daling van het melkureumgehalte van 40 naar 20 mg ureum per 100 gram melk. Tegelijkertijd blijkt de ammoniakemissie toe te nemen met circa 2,7 procent per graad Celsius (buitentemperatuur). Of deze effecten ook direct in andere stallen waarneembaar zijn, is getest na één korte meetperiode op elf Koeien & Kansen-bedrijven en een proefbedrijf De Marke.

Sleufvloer werkt verlagend

Uit de figuur blijkt dat de gemiddeld gemeten emissies op de Koeien & Kansen-bedrijven redelijk overeenkomen met de berekende emissies op basis van het verband met de temperatuur en het melkureumgehalte, zoals dit eerder werd vastgesteld. Op De Marke is de gemeten emissie lager dan de berekende emissie. Dit is te danken aan de sleufvloer in de stal, die voorkomt dat de mengmest in de kelder in contact komt met de stallucht.

Onbekende invloedsfactoren

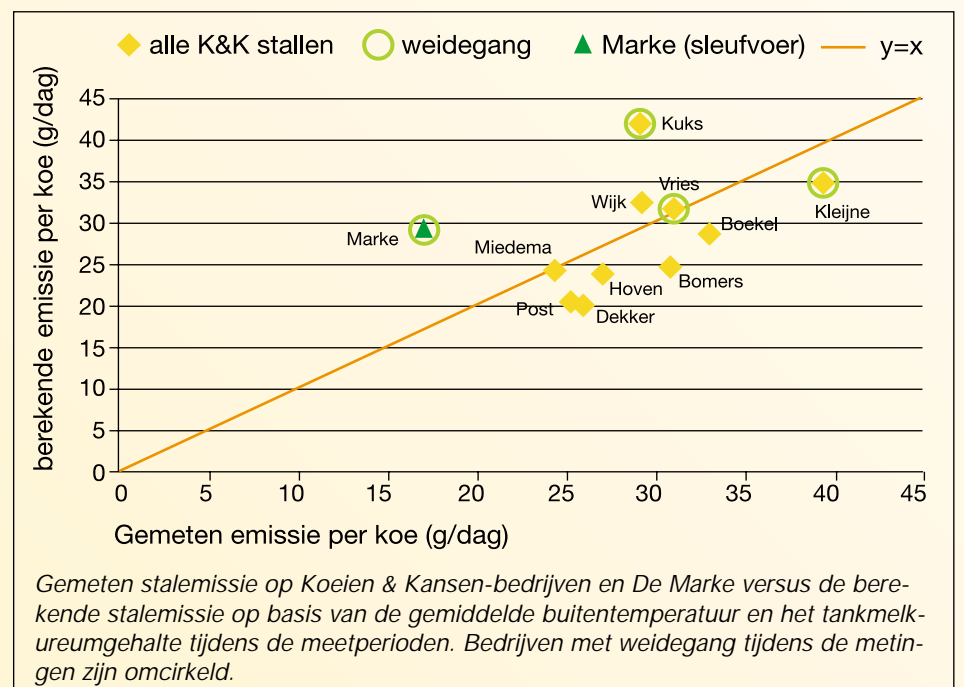
Tijdens de ammoniakmetingen op de Koeien & Kansen-bedrijven varieert het gemiddelde tankmelkureumgehalte tussen de bedrijven van 16 tot 27 mg per 100 gram melk bij een buitentemperatuur van 5,5 tot 21,5 graden Celsius. Er is nog geen direct verband aangetoond tussen het melkureumgehalte en de ammoniakemissie. De variatie in melkureumgehalte was klein. In de korte meetperiode was er per afzonderlijk bedrijf bijna geen verandering in melkureumgehalte, maar wel in

bijvoorbeeld stalklimaat. Waarschijnlijk zijn er naast ureum andere, sterke invloedsfactoren in het spel die de verschillen in ammoniakemissie tussen bedrijven kunnen verklaren, zoals de zeer variabele ventilatie van natuurlijk geventileerde melkstallen. In 2004 volgt verder onderzoek naar de invloed van tankmelkureumniveaus en andere factoren. Hopelijk wordt duidelijk hoe sterk we met praktische maatregelen de emissie kunnen verlagen. Want daar doen we het allemaal voor.

Meetunit voor stalemissiemetingen opgesteld bij Bomers in Eibergen.

Michel Smits en Jos Huis in 't Veld, Agrotechnology and Food Innovations, voorheen IMAG

Planten en dieren houden van melkveebedrijven

Planten, vogels, vlinders en libellen zijn volop te vinden op intensieve en moderne melkveebedrijven. Dit blijkt uit een inventarisatie van de Vlinderstichting in 2002 van planten- en diersoorten op negen Koeien & Kansen-bedrijven.

De inventarisatie van de Vlinderstichting geeft een redelijk beeld van wat er aan planten en dieren voorkomt op deze melkveebedrijven. De inventarisatie omvat vogels, planten, libellen en vlinders.

Vogels en planten

In Nederland bestaat een Rode Lijst voor bedreigde vogelsoorten. Het is verheugend dat enkele van deze soorten, zoals grutto en tureluur, regelmatig zijn gesignaleerd bij de veebedrijven. Op alle bedrijven zijn sowieso veel weidevogelsoorten te vinden: gemiddeld vijftien soorten per bedrijf. Ook de planten doen het goed: per veebedrijf zijn gemiddeld 76 soorten geteld. Over het algemeen zijn bedrijven op zand- en lössgronden soortenrijker dan bedrijven in de polders van West- en Noord-Nederland.

Libellen en vlinders

Variatie in plantensoorten is aantrekkelijk voor insecten. Zo speelt krabbescheer een belangrijke rol bij de voortplanting van de groene glazenmaker, een libellensoort. De vlinders die bij veebedrijven zijn waargenomen, komen in Nederland algemeen voor, met uitzondering van het oranje zandoogje. Deze vlinder is gesignaleerd bij de familie Van Laarhoven in Loon op Zand. Bij de inventarisatie van vlinders zijn gemiddeld 9,6 soorten per bedrijf gespot.

Leontien Bos en Harriët de Ruiter (CLM)

Aantallen gevonden planten- en diersoorten bij negen Koeien & Kansen-bedrijven.

Cees Sikkenga en Jitske Bleker:
9 vogelsoorten, 1 libellensoort,
9 vlindersoorten en 33 plantensoorten
(alleen sloten en slootkanten zijn geïnventariseerd)

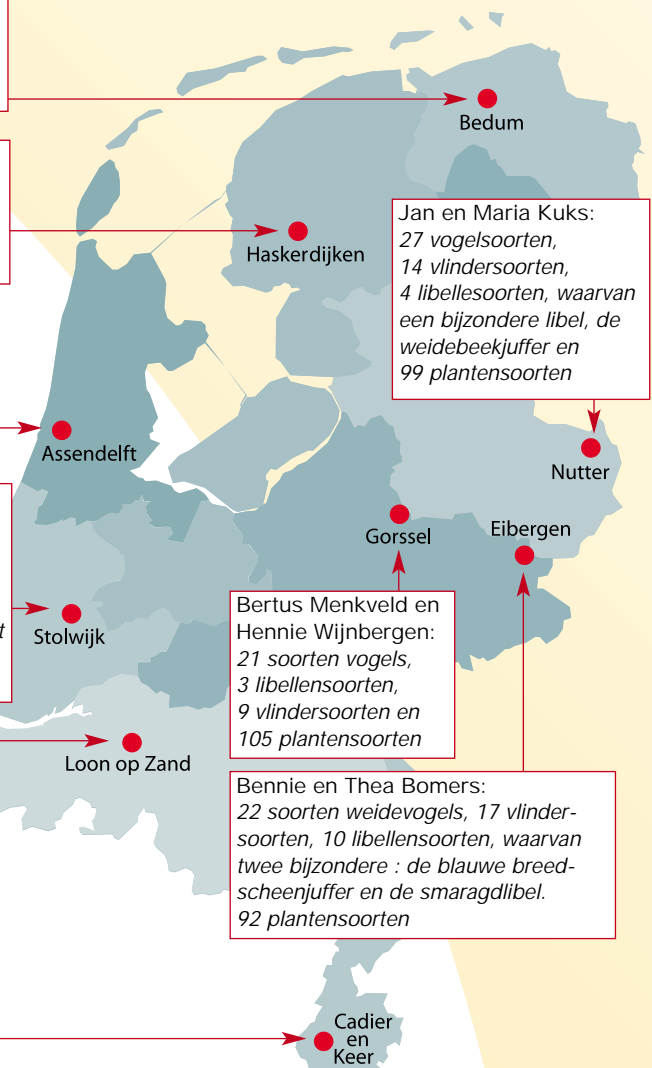
Sjoerd en Hinke Miedema:
14 vogelsoorten (veel eendsoorten,
waaronder slobend, krakeend en een
zomertaling). Verder: 2 libellensoorten,
5 vlindersoorten en 58 plantensoorten

Kees en Saskia Boekel:
11 vogelsoorten, 9 vlindersoorten,
2 libellensoorten,
80 plantensoorten

Marinus en Arja de Vries:
18 vogelsoorten, 8 libellensoorten,
6 vlindersoorten en 55 plantensoorten.
Veel indicatorsoorten voor goed slootkantenbeheer, zoals Dotterbloem en twee Rode-Lijstsoorten: de waterplant krabbescheer en de libel de groene glazenmaker.

Cor en Corrie van Laarhoven: 9 vogelsoorten,
11 vlindersoorten, waaronder
het oranje zandoogje,
3 libellensoorten en
85 plantensoorten

Gerry, Tonny en Guido:
5 vogelsoorten, 6 vlindersoorten,
80 plantensoorten

Inspirerende zomerbijeenkomst

De jaarlijkse zomerbijeenkomst van Koeien & Kansen levert regelmatig nieuwe inzichten en inspiratie op. Op het bedrijf van Johan en Carla Dekker in Zeewolde waren op 3 september het nieuwe EU-landbouwbeleid en de bedrijfsvoering van Dekker onderwerp van discussie.

Voelen, ruiken en proeven op het bedrijf van Johan Dekker.

De gesprekken over het nieuwe EU-beleid gaven een goed beeld van de plannen van de aanwezige veehouders. Omdat de grondgebonden premies laag zijn, verwachten de meeste veehouders niet hun investeringen in grond of quotum te veranderen. Sommigen denken er goed aan te doen om tot en met 31 maart 2007 maximaal in quotum te investeren om een maximale inkomens toeslag te verwerven in 2007.

Samenwerken met akkerbouwers
Carla en Johan Dekker boeren op zware zee-
klei en zijn de laatste jaren sterk gegroeid in

quotum. Sinds enkele jaren houden ze koeien jaarrond op stal in combinatie met summer-feeding. Ze werken samen met akkerbouwers door verhuur van aardappel- en tulpenland. De hoge opbrengsten en de samenwerking met akkerbouwers zijn zeer sterke punten van de bedrijfsvoering. Carla en Johan kregen van hun collega's het advies om deze samenwerking structureel te maken, en daarnaast de stal te moderniseren en de rantsoenen te vereenvoudigen.

Hoofdpunten nieuw EU-beleid

De centrale lijn in het nieuwe EU-beleid is ont koppeling van steun en daadwerkelijke productie. Volgens voorlopige berekeningen van het LEI en Alfa Accountants kan het bedrijfssaldo gaan dalen met 6 tot 30 procent.

Belangrijkste gevolgen voor de melkveehouderij:

- De hoeveelheid quotum op 31 maart 2007 bepaalt het recht op inkomens-
steun in de jaren daarna.
- De interventieprijzen voor boter en
mager melkpoeder worden verlaagd.
Ter compensatie hiervan ontvangen
melkveehouders toeslagen die oplopen
tot zo'n 3,5 eurocent per kg melk in
2006. Dit is te weinig om de dalende
melkprijs te compenseren.
- De hoogte van de compensatie is nog
niet bekend. Wel wordt 5 procent van
de compensatie ingezet voor platte-
landsbeleid, en zal zo'n 10 procent
nodig zijn om toekomstige EU-budget-
tekorten op te vangen. Binnen de sector
mag ieder land 10 procent herverdelen
naar eigen inzicht, en kan 30 procent
geheel naar eigen goeddunken worden
herverdeeld.
- De inkomens-
toeslagen zijn overdraag-
baar. Om ze te innen is het nodig grond
in bezit te hebben. Daarnaast zullen
aanvullende randvoorwaarden gelden
op het vlak van voedselveiligheid, volks-
en diergezondheid, dierenwelzijn, milieu
en de conditie van landbouwgronden.
- De slachtpremies blijven waarschijnlijk
gekoppeld aan het aantal geslachte die-
ren.
- Het melkquotum wordt verruimd met
1,5 procent.

Pijn in portemonnee bij toekomstig Europees landbouwbeleid

Welke gevolgen heeft het EU-landbouwbeleid voor mijn bedrijf in de toekomst? Op zoek naar het antwoord op deze vraag hebben veertien Koeien & Kansen-deelnemers hun strategie doorgerekend met behulp van de Spelsimulatie Melkvee van het Landbouw-Economisch Instituut (LEI). Vergroten van quotum en het grondoppervlak bleken de meest gekozen maatregelen te zijn.

Kies je eigen pakket van maatregelen en kijk naar de gevolgen voor je bedrijf. Dit is de essentie van het computerprogramma Spelsimulatie Melkvee, waarmee de deelnemers een plan hebben gemaakt voor over acht tot tien jaar. Voordat de deelnemers aan de slag gingen moesten ze eerst individueel enkele uitgangspunten vaststellen, zoals de quotumprijs en de verwachte melkrijksdaling.

Intensievere bedrijfsvoering
Maar liefst dertien deelnemers willen het quotum uitbreiden, tien deelnemers kiezen voor meer grondoppervlak en zeven voor een ander maisareaal. Andere maatregelen worden minder vaak gekozen. Tussen de deelnemers zijn er grote verschillen in uitbreiding. Gemiddeld neemt het grondoppervlak toe met ruim 7 hectare en het quotum met

ongeveer 300.000 kg. De bedrijven worden dus intensiever. De productie van 15.000 kg melk per hectare in 2002 stijgt in het toekomstplan tot ruim 18.500 kg. Het aandeel snijmais van het totale grondoppervlak daalt met ruim 2 procent tot bijna 22 procent. Dit komt mogelijk door het wegvallen van de MacSharry-premie.

Minder inkomen

De toegerekende kosten nemen in totaal met 0,50 euro per 100 kg melk toe. Dit komt met name door hogere ruwvoerkosten, die worden veroorzaakt door de hogere intensiteit. Het effect op de opbrengsten is nog groter. De melkprijs daalt met 3,82 euro naar gemiddeld 30,78 euro per 100 kg melk. Dit is een daling van ongeveer 11 procent. De overige opbrengsten stijgen daarentegen met 2,92 euro per 100 kg melk als gevolg van de directe inkomenssteun. Deze inkomenssteun is dus niet voldoende om de melkrijksdaling te compenseren. Al met al dalen de opbrengsten met 0,96 euro per 100 kg melk en is het saldo uiteindelijk 1,46 euro per 100 kg melk lager. Ondanks de daling van het melksaldo neemt het gemiddelde bedrijfssaldo toe met ruim 65.000 euro als gevolg van de grotere bedrijfsomvang. De kosten voor grond en quotum nemen echter ook fors toe, evenals de bewerkingskosten. Dit betekent dat een gemiddeld Koeien & Kansen-bedrijf er volgens de spelsimulatie uiteindelijk bijna 7.000 euro in inkomen op achteruit gaat.

Economisch resultaat van de plannen over acht tot tien jaar, ten opzichte van 2002 (bron: Spelsimulatie Melkvee, LEI)

Saldo-overzicht (euro's per 100 kg melk)		
Toegerekende kosten	Toekomstplan	Verandering ten opzichte van 2002
Krachtvoer	4.62	-0.10
Ruwvoer	1.99	1.10
Dierkosten	3.81	-0.04
Bemestingskosten	0.79	-0.31
Overige kosten	0.90	-0.15
Totaal	12.11	0.50
Opbrengsten		
Melkgeld	30.78	-3.82
Omzet en aanwas	3.50	-0.06
Overige opbrengsten	4.23	2.92
Totaal	38.51	-0.96
Saldo	26.40	-1.46

Gerben Doornwaard,
Landbouw-Economisch Instituut (LEI)

Schoon maïs telen kan

Bij duurzame productie horen een efficiënte mest- en mineralenbeheer én een 'schone' gewasbescherming. Met een goed middelenpakket kan zonder normoverschrijdende bespuitingen maïs worden geteeld. Dat bewijzen de Koeien & Kansen-deelnemers.

4

Koeien & Kansen-deelnemers zijn beduidend minder bestrijdingsmiddelen gaan gebruiken. Van gemiddeld 1,8 kg werkzame stof per hectare in 1998 tot 0,5 kg in 2002 (zie bovenste grafiek). Deze daling is gelijk aan de landelijke trend. Andere projecten laten zien dat een verdere afname mogelijk is. Op De Marke en in het project Riestlaand blijkt 0,3 kg werkzame stof per hectare al voldoende. De belangrijkste verklaring voor de daling is de invoering van de Europese cross-compliance-regeling in 2000. Voor subsidie geldt een maximumgebruik van 1 kg werkzame stof per hectare.

Lagere milieubelasting

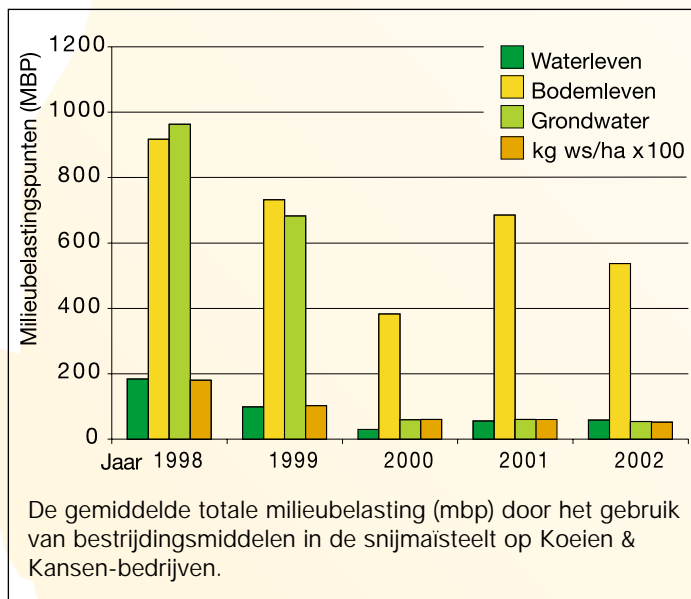
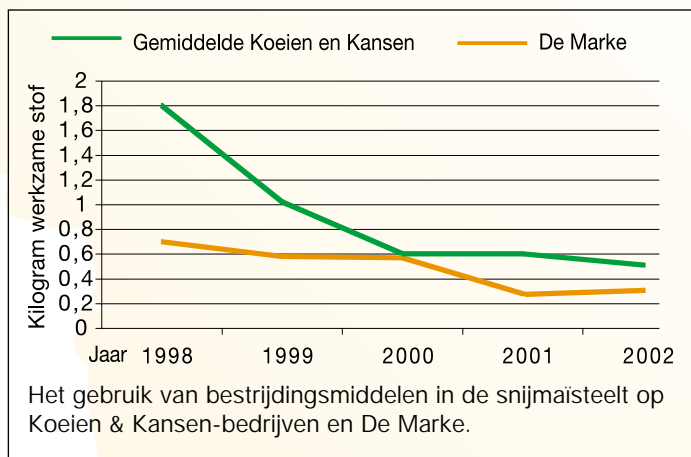
De milieubelasting van bestrijdingsmiddelen voor het waterleven, bodemleven en grondwater wordt uitgedrukt in milieubelastingspunten (mbp). Het maximaal niveau aan mbp per bespuiting is afgeleid van Europese normen. Voor grondwater geldt een maximumnorm voor het hele teeltseizoen. De milieubelasting is over het algemeen gedaald. (zie middelste grafiek) Dit hangt samen met het verbod vanaf 2000 van de sterk vervuulende middelen Atrazin, Laddok en Gesaprim. Door het gebruik van andere middelen, zoals Lido SC en Frontier, neemt de milieubelasting van water- en bodemleven na 2000 weer toe. Dit veroorzaakt schade aan het water- en bodemleven en dat is zorgelijk. Toch zijn er in 2001 en 2002 twee deelnemers die middelen gebruiken zonder de mbp-normen te overschrijden. Maïs telen zonder normoverschrijdende bespuitingen kan dus wel.

Bij de snijmaïsteelt houden Koeien & Kansen-bedrijven zich aan de volgende normen:

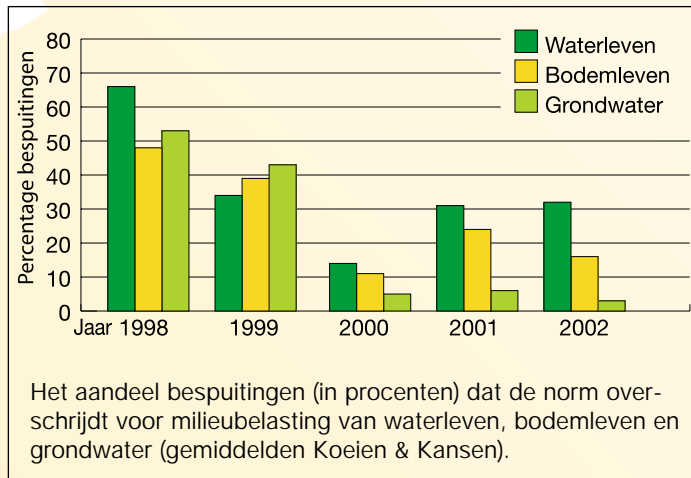
- Maximaal 0,9 kg werkzame stof per hectare
- Maximaal 10 mbp voor waterleven per bespuiting
- Maximaal 100 mbp voor grondwater en bodemleven per bespuiting
- Seizoenstotaal: maximaal 500 mbp voor grondwater

Het CLM publiceert alle resultaten in een rapport dat eind van dit jaar verschijnt. Het is te bestellen bij het secretariaat van Koeien & Kansen.

Maya Boer en Anton Kool,
Centrum voor Landbouw en Milieu (CLM)

De sterkste daling is behaald voor grondwater: het aantal mbp per hectare is afgenomen van 963 in 1998 tot 53 in 2002. De doelstelling van maximaal 500 mbp voor grondwater wordt dus ruimschoots gehaald.

Bij de start van Koeien & Kansen overschrijdt tweederde van de bespuitingen de norm voor het waterleven. De helft de bespuitingen is te milieubelastend voor bodemleven en grondwater. Na twee jaar (2000) is dit fors gedaald tot rond 10 procent. De jaren daarna neemt het percentage normoverschrijdende bespuitingen voor water- en bodemleven weer toe. Voor grondwater daalt dit tot 3 procent in 2002.

Vier jaar scherp mineralenmanagement

De zeventien melkveebedrijven van Koeien & Kansen zijn nu vier jaar bezig met scherp mineralenmanagement. Tijd om de balans op te maken. Dit najaar komen de resultaten over de jaren 1999 tot en met 2002 in beeld.

Elk Koeien & kansen-bedrijf is doorgelicht op drie hoofdzaken: ondernemerschap, efficiëntie in gewasproductie en efficiëntie in melk- en vleesproductie. Per bedrijf is een verslag gemaakt van sterke en zwakke punten, en een lijst met aanbevelingen voor verdere optimalisatie.

Persoonlijke keuzes

De persoonlijke instelling van de veehouder bepaalt in sterke mate hoe hij zijn bedrijf organiseert en welke keuzes hij maakt. Bij efficiëntie van de gewasproductie tellen zowel de technische als de economische kant van het proces. Hierbij werkt de wet van de afnemende meeropbrengsten: de benutting van een extra kg stikstof uit bemesting neemt af naarmate het bemes-

tingsniveau toeneemt. Dat de stikstofbenutting in de praktijk grillig verloopt, zal niemand verbazen. Bovendien is efficiëntie niet altijd simpel te verklaren uit het bemestingsniveau.

Wijze lessen

Ook bij de beoordeling van de melk- en vleesproductie gaat het erom hoe efficiënt voer wordt omgezet in melk en vlees. Het rantsoen, de productie per koe, de melkprijs en de gezondheid zijn vaak onderwerp geweest van indringende discussies. De doorlichting ofwel integrale analyse heeft plaatsgevonden in bedrijfsverband. Hierbij wordt gezocht naar verklaringen waarom iets wel of niet is bereikt op een bedrijf. De onderzoekservaringen zullen worden gebundeld in een rapport met de voorlopige titel 'Tien wijze lessen uit vier jaar Koeien & Kansen'.

Jelle Zijlstra,
Praktijkonderzoek, ASG

Colofon

Redactie: Marijke van Oostende,
Carolien Staal
Animal Sciences Group divisie
Praktijkonderzoek Lelystad

Eindredactie: Maud van der Woude,
Tekstwerk, Groningen

Vormgeving:
Toro Vormgeving, Doetinchem

Productie:
Roodbont Communicatie, Zutphen

Gratis exemplaren van de nieuwsbrief zijn aan te vragen bij het secretariaat. Overname van artikelen is toegestaan mits voorzien van duidelijke bronvermelding.

